

Akademiniai maršrutai

FILOSOFIJA KAIP UGDYMAS: INTELEKTINIAI NUOTYKIAI IR DVASINĖS PRATYBOS

Filosofę Jūratę Baranovą kalbina Aistė Noreikaitė

Esate Lietuvos mokinių filosofijos olimpiados iniciatorė, vadovaujate moksleiviams, dalyvaujantiems tarptautinėje filosofijos olimpiadoje. Kaip gimė tokios iniciatyvos idėja ir ar daug reikėjo pastangų jai įgyvendinti bei įtvirtinti intelektiniame šalies gyvenime?

Šiais metais įvyko jau XVII šalies moksleivių filosofijos olimpiada. Iniciatorės buvome mudvi su Religijos studijų centro direktore Rita Šerpytyte. 1994 m. parašėme pirmąją filosofijos programą mokykloms ir pradėjome organizuoti moksleivių olimpiadas. Kaip gimė tokia idėja? Iš pradžių į filosofijos dėstymo mokykloje galimybę žiūrėjau skeptiškai. Atrodė, kad filosofija nepasiduos tokiam supaprastinimui. Išsčiau savo abejonės Zenonui Norkui. Jis priminė prancūzų patirtį. Atskyrę religiją nuo švietimo jie į mokyklą įvedė filosofiją. Filosofija imanentiškai reikalinga mokyklai, kitaip jos vietoje atsivers destruktivi tuštuma. Įtikino.

Džiugu, kad pirminės abejonės nepasitvirtino. Gal galėtumėte pasakyti, kokio atgarsio (teigiamo, neigiamo, o gal tiesiog abejingumo) sulaukėte iš universitetinės bendruomenės ir mokyklų?

Nelaukiame jokių atgarsių. Darome, kas įdomu ar esame įsipareigoję, ir tiek. Lietuvoje yra susibūrę filosofinės etikos mokytojai, kurie įsitraukė į olimpiadinį judėjimą ir kasmet rengia mokinius šalies olimpiadoms. Be jų

olimpiados nevyktų. Vienais metais pasakiau, kad daugiau olimpiadų neberengsime, nes turime daug kitų darbų. Jie labai piktinosi. Daugiau to nesakome. Vyresnių žmonių pareiga yra suteikti intelektualiams vaikams dar vieną ugdymosi progą. Tie mokiniai nebūtinai bus filosofai.

Šiomet jūs kuruojamas moksleivis tarptautinėje filosofijos olimpiadoje laimėjo pirmąją vietą – tai iš tiesų gražus ir didelis laimėjimas tiek jam, tiek jo mokytojui, tiek jums. Vis dėlto Lietuvos moksleiviai šioje olimpiadoje dalyvauja jau ne pirmą kartą. Gal galėtumėte trumpai papasakoti, ar daug kas pasikeitė nuo pirmojo karto? Kaip pasauliniame kontekste turėtume matyti Lietuvos mokinius tada ir dabar?

Tadas Kriščiūnas yra tiesiog labai nuoseklus ir tikslingas moksleivis. Jis dalyvavo ir praeitų metų olimpiadoje Vienoje (Austrija). Tačiau negavo net garbės rašto. Visus metus dirbo, tobulino savo kompetenciją ir teksto rašymo logiką. Svarbiausia – pasirinko filosofiją kaip ateities perspektyvą. Nusprendė studijuoti filosofiją ir matematiką Oksfordo universitete. 2010 metais tarptautinėje olimpiadoje Atėnuose garbės raštu buvo apdovanojęs Ignas Rubikas. Šiuo metu jis studijuoja filosofiją ir psichologiją Oksfordo universitete. Abu jie yra Vilniaus tikslųjų mokslų licėjaus moksleiviai.

Visi žinome, kad licėjus yra labai gabių vaikų mokykla. Bet to nepakanka. Reikia mokytojo, kuris sudomintų. Kokį dešimt ar daugiau metų licėjaus mokinių nebuvo girdėti. Kai čia pradėjo dirbti filosofijos mokytoju LEU magistro studijas baigęs Ernestas Šidlauskas, ši mokykla tapo lydere šalies mokinių filosofijos olimpiadose. Beje, antrasis šiais metais Osle olimpiadoje dalyvavęs licėjaus mokinys Michail Skalskij taip pat apdovanotas garbės raštu.

Labiausiai užsienio kolegos stebėjosi mūsų aukso medaliu todėl, kad Lietuvoje filosofijos dėstymas mokyklose nėra privalomas, o daugelyje šalių jis yra privalomas. Metų metus mes dalyvavome olimpiadoje neturėdami vilties net gauti pagyrimo raštų. Jų negavome nei Japonijoje (2002), nei Argentinoje (2003), nei Korėjoje (2004), nei Lenkijoje (2005), nei Turkijoje (2007), nei Suomijoje (2009). Garbės raštai prasidėjo tada, kai į šalies mokinių filosofijos olimpiadą įtraukėme trečią etapą: trečią papildomą turą, reikalaujantį parašyti kelis rašinius anglų kalba. 2008 m. Rumunijoje taip buvo pažymėti du mokiniai – Lukas Paltanavičius ir Dalius Petrulionis, 2010 m. Graikijoje – Ignas Rubikas (Vilniaus licėjus, mokytojas Erenstas Šidlauskas), 2011 m. Vienoje – Dominykas Milašius (Kauno jezuitų gimnazija, mokytojas Darius Klibavičius), 2012 m. Osle – Michail Skalskij (Vilniaus licėjus). Tai penktasis *honorable mention* pažymėjimas.

Negarantuojame, kad kitais metais iš Danijos parsivešime garbės raštų ar medalių. Filosofija nėra sportas. Ir mūsų koncepcija yra ne nugalėti, bet dalyvauti ir džiaugtis šia unikalia patirtimi. Intelektualūs vaikai turi galimybę susitikti ir bendrauti jau šalies filosofijos olimpiadose. Jie tai labai vertina. O kai kuriems pavyksta praplėsti akiratį – patekti dar į tarptautinę. Mes į tai žiūrime kaip į gabių vaikų ugdymą, bet ne į medalių kaupimą.

Mokiniams prieš einant rašyti visada pasakau: „Prizai mums nesvarbu, rašykite taip, kad būtų jums patiems įdomu ir kad patys galėtumėte save teigiamai įvertinti.“ Olimpiada – tai visų pirma intelektualinis nuotykis.

Kaip būtų galima apibrėžti filosofijos vaidmenį ir svarbą jauno žmogaus gyvenime ir kaip šiame kontekste reikėtų suvokti pačią filosofiją?

Pakartosiu Epikūro mintį: „Užsiimti filosofija reikia ir senam, ir jaunam. Juk kiekvienas yra pakankamai tam subrendęs ir niekam ne per vėlu rūpintis sielos sveikata.“ Bet taip formuluojant filosofiją reikia suprasti kaip dvasines pratybas. Manychiau, jaunam žmogui ši samprata yra artimiausia.

„Intelektinis nuotykis“, „dvasinės pratybos“ – rodos, kalbame apie filosofiją kaip tam tikrą žmogaus ugdymą. Vis dėlto dažnai pasirinkusieji pirmos pakopos filosofijos studijas susiduria su artimųjų ir pažįstamų nuostaba: „Kam tau ta filosofija? Ką su ja veiksi gyvenime?“ Ką Jūs atsakytumėte tokiems skeptikams?

Nieko niekada neatsakinėjau jokiems skeptikams, nes filosofijos studijos man buvo įdomios ir juo labiau – jos dėstymas. Artimieji niekada nemanė, kad užsiimu beprasme veikla. Bet sutinku, kad dažnam dabartiniam filosofijos studentui iškykla skaudi dilema. Praktiškai orientuotoje visuomenėje pateisinti savo domėjimąsi filosofija nėra lengva. Filosofija yra elitarinis užsiėmimas. Tai dvasiškai laisvų žmonių privilegija. Bet tuo negalime argumentuoti savo artimiesiems, kurie galbūt nėra tokie intelektualiai rafinuoti kaip mes, o mes juos mylime. Toks susireikšminimas prisidengiant filosofija tik padidina atstumą. Galbūt įmanu pasitelkti šiek tiek autoironijos ir sakyti: „Esame nevykėliai, nepraktiški, nesugebame daryti nieko daugiau, tik filo-

sofuoti. Atleiskite.“ Gal tame ir būtų koks krislas tiesos.

Ar tai, kad filosofija nebėra matoma kaip savaime vertingas dalykas, yra vien dėl pragmatiškėjančios visuomenės ar ir dėl pačios filosofijos (o kartu ir filosofų), vis rečiau svariai prabylančios viešojoje erdvėje ir taip liekančios „naudingų specialybių“ nuošalyje, kylanti problema?

Filosofiją reikėtų pasitelkti ne galiai, o išminčiai prisikviesti. O Jūsų klausimas yra apie galią – apie filosofijos vertę viešojoje erdvėje. Nereikia norėti, kad kitiems žmonėms būtume praktiškai tokie reikšmingi, kaip gydytojai ar teisininkai. Kodėl nesidžiaugti tuo, kad esame svarbūs nedaugeliui? Viešojoje erdvėje dalykai labai nuvertėja.

Kalbant apie filosofiją kaip ugdymą, šiandien vis dar retos mokyklos tvarkaraščiuose galima aptikti dalyką pavadinimu „Filosofija“, geriausiu atveju prie filosofijai artimų problemų ir temų prisiliečiama dorinio ugdymo pamokose. Ar, jūsų nuomone, to pakanka?

Valstybinėse programose socialinių mokslų bloke filosofija yra pasirenkamasis dalykas, ir mokyklos, jei tik turi galimybių, gali rinktis. Kai kurios renkasi. Tai priklauso nuo mokyklos vadovybės ir mokytojo. Filosofinė etika paskutinėse klasėse dėstoma integruota į etikos kursą. Manychiau, kad filosofija turėtų būti dėstoma kaip privalomoji disciplina vienerius metus, bent jau gimnazijos klasėse. Į tiksluosius ir gamtos mokslus orientuotose klasėse būtų galima mokyti daugiau racionalistinės tradicijos, epistemologijos, logikos, o humanitarinėse klasėse pasirinkti į filosofinę antropologiją orientuotą kursą, kuris, beje, ir sudaro dabar galiojančios valstybinės filosofijos programos šerdį.

Išleidote ne vieną filosofijos vadovėlį vyresniųjų klasių moksleiviams, filosofijos olimpiada taip pat į juos orientuota. O vis dėlto,

ar filosofijai yra kokios nors amžiaus ribos? Ar moksleiviai jau gali iš tiesų reflektiviai priimti tekstus ir rimtai filosofiskai svarstyti? Ar yra filosofų, temų, problemų, su kuriomis mokykloje susipažinti dar per anksti?

Profesorius Romanas Plečkaitis mus mokė skirti kvantorius „visi“, „daugelis“ „kai kurie“, „nė vienas“. Nemanyčiau, kad visi mokiniai yra pajėgūs reflektiviai suvokti filosofijos tekstus. Ne vien dėl intelektinių gebėjimų – dėl išsiblašymo, motyvacijos stokos, pavėluotos brandos, bet kai kurie – gali. Jeigu filosofija būtų dėstoma kaip privalomoji disciplina humanitarinėse gimnazijų klasėse, manychiau, ją deramu lygiu pajėgtų suvokti daugelis mokinių. Pasikeistų motyvacija. Labai dažnai kai kuriems žmonėms branda ateina sulaukus kokių trisdešimties metų. Mokytojams sakau: svarbu, kad išleidžiamies iš mokyklos mokiniams parodytume, kur ir kaip galėtų grįžti prie filosofijos, jei panorėtų.

Kaip reikėtų suvokti filosofijos mokytoją – kaip autoritetą, kaip sokratišką idėjų pribuvėją ar tiesiog kaip filosofinių idėjų perpasakotoją?

Manychiau, geriausias mokytojas būtų tas, kuris visus šiuos tris gebėjimus mokėtų tinkamai derinti, atsižvelgdamas į mokinių galimybes ir interesus. Mano patirtis rodo, kad labiausiai moksleivius sudomina mokytojas, kuris pats „dega“ filosofija. Kaip sakė Hegelis, nieko didinga pasaulyje nepadaroma be aistros. Šaltas abstraktus filosofijos dėstymas mokykloje nesulaukia susidomėjimo. Mokiniai tikisi charizmatiškų filosofijos mokytojų. Vien filosofinio išsilavinimo tam negana. Reikalingas kultūrinis mokytojo akiratis, gebėjimams kūrybiškai vertinti aplinką, keistis.

Filosofijos studentai dažnai skundžiasi, kad jiems dėstoma filosofijos istorija, ir teigia pasigendą „tikros filosofijos“ – aktualaus

filosofinių problemų nagrinėjimo. Tikriausiai pritarсите, kad bent šioms toms žinių bagažas reikalingas norint svarstyti filosofines problemas. O kaip reikėtų atrasti šį aukso vidurį tarp faktų žinojimo ir savarankiško mąstymo?

Esu pati baigusi Vilniaus universiteto psichologijos specialybės filosofijos specializaciją. Prisimenu, kaip nuobodoka buvo filosofijos paskaitose pirmuosiuose kursuose, kartais norėjosi miego. Bet viską uoliai konspektavau. Gebėjimas mąstyti kažkiek savarankiškai vadovaujantis tradicija užgimsta savaime. Po truputį. Gebėjimas įsiklausyti į tradiciją plečia mūsų sąmonės ribas, ugdo mąstymo galimybes. Bet tik iki tam tikros ribos. Kūrybinis reagavimas irgi yra gili pagarba tradicijai. Visi mano parengti vadovėliai yra paremti tradicija. Tačiau ne tik filosofine, bet ir meno: tapybos, literatūros, teatro, kino. Ne labai įsivaizduoju, kaip galėtų išdygti „tikras filosofas“ neišmanydamas tradicijos. Nebent naujas Wittgensteinas, kuris sakėsi neskaityęs Aristotelio, o Hegelis jį varęs iš proto. Bet tam nereikia skūstis, o tiesiog mąstyti taip pat genialiai, kaip mąstė Wittgensteinas.

Ar pritarumėte minčiai, kad šiandien filosofija yra tapusi uždara akademinė disciplina?

Ar ji gali būti prieinama ir priimtina jaunam žmogui, nestudijuojančiam filosofijos?

Nėra tokio dalyko kaip filosofija, kurią esmiškai galėtume identifikuoti kaip čia esančią „uždara akademinę discipliną“. Yra tik įvairios filosofijos dėstytojų mokykla, įvairūs mokymo stiliai, dėstytojai. Esu girdėjusi, kad kai kurie Vilniaus universiteto filosofijos dėstytojai, kurie dirba su nespecialistais, labai patinka studentams. Vadinasi, jie yra pajėgūs sudominti tuos, kurie nesieja filosofijos su profesine karjera. Lietuvos edukologijos universiteto filosofijos studentai irgi nesiskundžia, kad filosofija jiems yra uždara akademinė disciplina, priešingai – anketose kaip priekaištą nurodo, kad norėtų papildomai mokytis graikų ar lotynų kalbos. Mes stengiamės kaip įmanydami derinti griežtą akademizmą su gebėjimu tarpdiscipliniškai mąstyti siejant filosofijos studijas su literatūros, tapybos, kino meno atskleistais fenomenais. Kita vertus, jau bakalaurams dėstome daug šiuolaikinės filosofijos. Kai kurie mūsų studentai skundžiasi, kad jiems jau bloga „nuo to postmodernizmo“. Skundžiuosi – vadinasi, esu. Tokia yra dažna studentų (ne tik filosofijos) savęs identifikavimo formulė.

Ačiū už pokalbį!

Jums dėkoju už domėjimąsi filosofijos paribiais.